

Plekkie in die son

HET AFRIKAANSE MOTTO 'EENDRAGT MAAKT MAGT' ALS OPSCHRIFT OP DE POORT NAAR HET VOORMALIGE FORT BIJ DE DASPOORT, WESTELIJK VAN PRETORIA.

In Zuid-Afrika even buiten Pretoria ligt Westfort Village, een bijna vergeten enclave met Hollands ogende gebouwen. Het geïsoleerde dorp werd ruim een eeuw geleden gesticht als leprozenkolonie. Nu wonen er circa 4.000 mensen - zonder stromend water of elektriciteit. Studenten van de universiteiten van Pretoria en Delft doen ontwerpend onderzoek voor een nieuwe toekomst.

HET KERKPLEIN MET IN HET MIDDEN HET KRUGERMONUMENT (ONTWORPEN DOOR ANTON VAN WOUW) EN RECHTS OP DE ACHTERGROND DE OUDE RAADZAAL NAAR ONTWERP VAN SYTZE WIERDA.

Pretoria heeft een bijzondere band met Nederland. De geschiedenis gaat terug tot de tijd van de Zuid-Afrikaansche Republiek en de bestemming van Pretoria tot nationaal bestuurscentrum in 1860. Toenmalig president Paul Kruger wilde de autonomie van 'zijn' Boerenrepubliek in de Transvaal

met modernisering van bestuur en infrastructuur. De kennis hiervoor importeerde hij uit Nederland, waarmee Kruger culturele verwantschap voelde in taal en godsdienst.

Nederlandse inbreng

De Nederlandse architecten Sytze Wopkes Wierda en Klaas van Rijse jr. kregen in 1887 de leiding van het nationale Departement van Publieke Werken. Zij leverden een belangrijke bijdrage aan Krugers ambitie Pretoria meer hoofdstedelijke allure te geven, vooral rond het centrale Kerkplein. Het duo bouwde ook buiten de stadskern en in andere plaatsen van de Zuid-Afrikaansche Republiek. Voor hun neo-Renaissance-achtige bouwstijl hebben drie aan de Universiteit van Pretoria verbonden architecten de term Eclectisch Wilhelmiens gemunt. Dit als tegenhanger van de Victoriaans genoemde bouwtrant van de Britten in de late 19e eeuw. Ook de kern van Westfort Village behoort tot dit veelzijdige Eclectisch Wilhelmiense erfgoed.

Oorsprong

De bijzondere oorsprong van Westfort Village kwam aan het licht bij een gezamenlijk onderzoek naar de verspreiding van de Wilhelmiense architectuur in Zuid-Afrika. Het door de Universiteit van Pretoria geïnitieerde onderzoek is mede mogelijk gemaakt door de Nederlandse ambassade in Zuid-Afrika en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). Het eerste tastbare resultaat van het Wilhelmiens-project is een prachtig boek over dit gedeelde erfgoed onder redactie van Karel Bakker, Nicholas Clarke en Roger Fisher (gepubliceerd in 2014 door Visual Books).

DE STAF VAN HET NATIONALE DEPARTEMENT VAN PUBLIEKE WERKEN VAN DE ZUID-AFRIKAANSCH REPUBLIEK. IN HET MIDDEN SYTZE WIERDA EN KLAAS VAN RIJSE (COLLECTIE UNIVERSITEIT PRETORIA).

zo veel mogelijk behouden tegenover het oprukkende Britse rijk.

De opbouw van een nationale staat ging voor Kruger hand in hand met een eigen, herkenbare bouwstijl en

Erfgoed
in den vreemde

Zuid-Afrika in Nederland

Het levend houden van de Nederlandse belangstelling voor Zuid-Afrika. Dat is het streven van het Zuid-Afrikahuis in Amsterdam. Het huis herbergt de grootste collectie Zuid-Afrikaanse literatuur in Europa, historische tijdschriften, unieke foto's en archiefstukken. Alle redenen voor een bezoek aan het gerestaureerde en gerenoveerde pand aan de Keizersgracht 141, ook wel bekend als De Dubbele Arend.

Vanaf februari 2017 wijdt het Rijksmuseum een speciale tentoonstelling aan het gedeelde verleden van Zuid-Afrika en Nederland. Bijzondere objecten, uit Nederland maar ook uit Zuid-Afrika, zijn er straks te zien: meterslange panorama's van Zuid-Afrikaanse landschappen van Robert Jacob Gordon, Kaapse kasten, tegeltableaus met scènes uit de Boerenoorlog, rotsstenen met tekeningen van de San, poststenen met Nederlandse teksten, een afgesneden Shellpomp als voorbeeld van anti-apartheidacties en nog veel meer.

HET VOORMALIGE ADMINISTRATIEKANTOOR VAN WESTFORT VILLAGE.

Vrijwel tegelijkertijd begon een ander gedeeld erfgoedproject om kennis uit te wisselen op het gebied van herbestemming en revitalisering van het Wilhelmiense erfgoed via trainingen en masterclasses. De RCE werkt hiervoor samen met de universiteiten van Pretoria en Delft, het huidige Department of Public Works, en de afdelingen Heritage Resources Management en stadsontwikkeling van Pretoria, dat tegenwoordig deel uitmaakt van het metropolitane Tshwane. Dit traject ging van start met verkennend onderzoek door Zuid-Afrikaanse studenten naar mogelijkheden tot herbestemming in de hoofdstad.

Op verzoek van de huidige bewoners van Westfort Village buigen studenten uit beide landen zich nu over de uitdaging de opgave oud en nieuw te combineren voor een duurzame toekomst van het dorp.

Geen toeval

Het is geen toeval dat Westfort Village ver van de stadskern van Pretoria ligt, ook al komt de verstedelijking steeds dichterbij in deze ogenschijnlijk idyllische omgeving. Er is slechts een toegangsweg, omzoomd door hoge bomen, heuvelopwaarts over de zonovergoten helling van de Witwatersberg. Bij aankomst ziet de bezoeker direct een achtzijdig kerkgebouw en, achter vier hoge palmen, het administratiekantoor. Van daaruit werd de leprozenkolonie bestierd. Tegenwoordig is er een levensmiddelenwinkel gevestigd. Hoe lang die er kan blijven is de vraag.

Indertijd was het van levensbelang alle lepralijders af te zonderen van de overige bevolking. Lepra is een afschuwelijke en zeer besmettelijke ziekte, waarvoor pas sinds de

VOORMALIG POSTKANTOOR VAN WESTFORT VILLAGE.

jaren tachtig van de vorige eeuw medicatie beschikbaar is. Het eerste ziektegeval in Pretoria werd gemeld in 1888, waarna enkele provisorische voorzieningen volgden. Met de groei van de hoofdstad nam ook het aantal patiënten toe. Hiervoor ontwierpen architect Sytze Wopkes Wierda en zijn

aangelegd als zelfstandig dorp met veel groen. Wierda wilde voor de bewoners een naar omstandigheden aangename omgeving scheppen.

De enclave bevatte kleine clusters van eendaagse gebouwen voor patiënten en - apart - personeel, deels met (moes) tuinen. Verder waren er een hospitaal, apotheek, administratiegebouw, postkantoor, politiepost, gevangenis, winkels, kerken en een school.

ACTUELE SATELLIETFOTO VAN WESTFORT VILLAGE (WWW.GOOGLE.MAPS).

Department of Public Works-medewerkers de zogenoemde Nieuwe Leprozen-Inrichting als een permanente voorziening. Leprozen, blank en zwart, moesten er wonen en, voor zover dat kon, werken in de bijbehorende landerijen onder streng medisch toezicht. De kolonie, geopend in 1898, was

Tegelijkertijd werd op de kam van de heuvel bij de Daspoort een fort gebouwd om Pretoria te kunnen verdedigen tegen de toenemende militaire agressie van de Britten. Het mocht niet baten. De Boeren verloren de strijd en het fort en de leprozenkolonie kwamen onder Brits bewind. Naar de ligging is de nu tot ruïne vervallen fortificatie later Westfort genoemd. Die naam is op zijn beurt verbonden met de verdere lotgevallen van de naburige enclave. Westfort Village heeft nog lang gediend als leprozenkolonie en vervolgens als algemeen hospitaal. Hiervoor zijn verschillende woningen en voorzieningen bijgebouwd.

De film 'n Plekkie in die son uit 1979 geeft een gefictionaliseerd beeld van het patiëntenleven in de enclave, maar dat is nu voorbij.

Gesloten

In 1997 werd de leprozenkolonie gesloten aangezien permanente afzondering van lepralijders medisch gezien niet langer noodzakelijk was. Elektriciteit en waterleiding werden afgesloten om illegale bewoning te voorkomen. Maar een visie op toekomstige herbestemming ontbrak. In de nieuwe

CLUSTER VAN VOORMALIGE
PATIËNTENWONINGEN VAN
WESTFORT VILLAGE.

Gedeeld Cultureel Erfgoed

Nederland heeft een rijk verleden waarin contacten met andere landen een grote rol hebben gespeeld. Sporen van dat gezamenlijke verleden worden Gedeeld Cultureel Erfgoed genoemd.

In opdracht van de Nederlandse overheid zet de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) zich in voor instandhouding van erfgoed dat Nederland deelt met Australië, Brazilië, India, Indonesië, Japan, Rusland, Sri Lanka, Suriname, de Verenigde Staten en Zuid-Afrika. Niet door te investeren in bakstenen, maar in mensen en door erfgoed te benaderen als katalysator in maatschappelijke en ruimtelijke ontwikkelingen. Ook voor Nederlandse monumenten overzee is dat de sleutel tot een duurzame toekomst.

Republiek van Zuid-Afrika had het stadsbestuur andere zaken aan het hoofd. Bovendien heeft de inmiddels meer dan zestig jaar oude bebouwing een automatische erfgoedstatus op grond van de nationale Heritage Resources wet. Dat betekent, net als in Nederland, dat de bebouwing niet zomaar kan worden gesloopt of zonder vergunning verbouwd mag worden.

Nieuwe gemeenschap

Inmiddels heeft zich een nieuwe gemeenschap van arme maar gezonde families gevestigd in de leegstaande gebouwen van Westfort Village. Geschat wordt dat er nu ongeveer 4.000 mensen wonen. Voor hen worden dagelijks vijf enorme tanks met water gevuld. Zij hebben zich de plek op informele wijze toegeëigend en proberen er ondanks het gebrek aan voorzieningen een eigen bestaan op te bouwen. De gebou-

wen laten zij grotendeels intact, maar aan onderhoud komen zij niet toe. De bewoners hebben gevraagd om assistentie bij het ontwikkelen van een toekomstvisie voor het gebied.

Ronde Tafelgesprek

De Universiteit van Pretoria speelde op dat verzoek in en organiseerde een Ronde Tafelgesprek met diverse vertegenwoordigers om het draagvlak voor een toekomstvisie te verkennen.

Januari vorig jaar was al een groep Bouwkundestudenten van de Universiteit van Pretoria een ontwerpstudio begonnen om Westfort Village op diverse schaalniveaus te analyseren. Zij kregen in maart een masterclass in 'urban heritage strategies' onder leiding van drie Nederlandse experts van de RCE en de Technische Universiteit Delft. Hierbij werden

TOPGEVEL VAN HET OUDE HOSPITAAL, MET OORSPRONKELIJKE AFRIKAANSE INSCRIPTIE EN LATERE BRITSE NAAMSAANDUIDING.

ook de bewoners betrokken. In september ontvingen zij een groep Delftse masterstudenten die met een verwante doelstelling zijn begonnen aan een ontwerpstudio in Nederland voor aanvullende ideeën.

Volgens de Pretoriaanse student Jannes Hattingh is Westfort Village 'een unieke plek, niet alleen vanwege het rijke architectonisch erfgoed [...] maar ook vanwege zijn unieke gemeenschap. Die gemeenschap is samengesteld uit vroe-

stedelijke afdeling erfgoedzorg. Hij was verder heel verrast over de rijke geschiedenis en bijzondere kwaliteiten van Westfort Village, die hij via dit gedeeld erfgoed-project had leren kennen.

Uitdaging

Inmiddels is de Westfort Foundation opgericht tot behoud van het erfgoed van Westfort Village. Volgens secretaris Lowrance Kgonyane moet deze historische plek beter worden ingebed in andere ruimtelijke ontwikkelingen. Immers, 'de meeste bouwwerken lijken in redelijke staat en het zou makkelijk zijn aanvullende huizen op passende wijze met de al bestaande bij te bouwen en de plek in te zetten voor een voorbeeldige herontwikkeling'. Met die opgave is een aantal studenten aan de slag gegaan, en daarnaast ook voor andere voorzieningen, zoals een werkplaats voor (fiets) onderhoud, alternatieve elektriciteitsopwekking of herintroductie van de tuinbouw.

Maar de verbetering van de waterhuishouding op de heuvel vraagt nog wel extra studie en nieuwe investeringen. Intussen gaat de groei van de 'urban sprawl' – kleine huisjes op kleine kavels, in grote aantallen – onverminderd door. Het wordt dan ook een grote uitdaging voor het stadsbestuur om de toekomst van Westfort Village in goede banen te leiden. De perspectieven hiervoor liggen nog open. Wellicht zijn de aangedragen ideeën van de studenten uit Pretoria en Delft een goede stimulans om tot integrale aanpak van behoud en ontwikkeling te komen van Westfort Village als groene oase met Hollandse wortels.

IMPRESSIE VAN DE RONDE-TAFELBIJENKOMST OP DE UNIVERSITEIT VAN PRETORIA, MET EEN STUDIEMAQUETTE OP DE VOORGROND.

gere medewerkers en dakloze vluchtelingen en immigranten die een nieuw thuis zoeken'. Hattingh was blij met het 'buitenstaander' perspectief van de Delftse studenten op de Zuid-Afrikaanse situatie en hun enthousiaste bijdragen aan het debat. Dat vond ook Ishmael Mbhokodo, hoofd van de